

DOI 10.37491/UNZ.104.4
УДК 347.92+347.633

Світлана БИЧКОВА¹

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ І ВИРІШЕННЯ СПРАВ ПРО СКАСУВАННЯ УСИНОВЛЕННЯ

Метою статті визначено виявлення особливостей цивільного судочинства у справах про скасування усиновлення, а також вироблення науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення законодавства України задля усунення виявлених колізій, прогалин і неточностей у правовому регулюванні відповідних питань. Визначено, що перелік осіб, закріплений у ст. 240 СК України, є нелогічним і таким, що не відповідає засадам цивільного судочинства, адже пред'явити вимоги про скасування усиновлення вправі будь-яка особа, яка вважає, що наявністю таких правовідносин порушуються, не визнаються чи оспорюються її права, свободи чи інтереси. При цьому органи опіки та піклування і прокурор не є безпосередніми учасниками відповідних спірних правовідносин, тому не можуть бути ні позивачами, ні відповідачами в таких справах і завжди мають бути наділені процесуальним статусом органу та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. На звернення до суду з вимогами про скасування усиновлення в інтересах інших осіб наділений також Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, хоча його і не включено в перелік, що його містить ст. 240 СК України. Обґрунтовано, що за відсутності спору про право справи про скасування усиновлення правильно розглядати в порядку окремого прова-

¹ докторка юридичних наук, професорка, головна наукова співробітниця відділу приватного права та процесу, Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, civilkafedra@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8227-2127>.

дження. Це повністю відповідатиме загальним засадам цивільного судочинства та суті окремого провадження. Оскільки справи про скасування усиновлення, особливо дитини, достатньо часто відзначаються значним психологічним навантаженням, доводиться, що в таких випадках обов'язково має брати участь у процесі розгляду і вирішення справи психолог у процесуальному статусі спеціаліста чи експерта. За результатами проведеного дослідження стверджується, що українське сімейне та цивільне процесуальне законодавство на сьогодні не повною мірою врегульовують всі важливі аспекти, що пов'язані із розглядом і вирішенням справ про скасування усиновлення. Тому потрібно внести до них зміни. Під час розгляду і вирішення відповідних цивільних справ потрібно правильно визначати склад учасників справи, наділяти їх процесуальним статусом відповідно до мети і призначення їх участі у судовому процесі.

Ключові слова: цивільне судочинство, учасники справи, скасування усиновлення, захист прав та інтересів, застосування спеціальних знань, експертиза.

Діти є однією із найменш захищених верств населення, особливо ті діти, які залишилися без батьківського піклування, незалежно від причин. Особливо гостро відповідна проблема постає в умовах, коли кожного дня на території нашої держави гинуть чийсь батьки.

Український законодавець, забезпечуючи інтереси дітей, які тимчасово залишилися без батьківського піклування або стали, на превеликий жаль, дітьми-сиротами, передбачив кілька форм їх влаштування, намагаючись якомога більше дітей помістити в сімейне середовище.

Усиновлення є однією із форм влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, та дітей-сиріт, яка при цьому ще й єдина форма, що передбачає передання дитини в сім'ю на постійній основі і на правах повноправного члена такої сім'ї — дочки чи сина.

Однак не завжди усиновлення є ефективним з різних об'єктивних та суб'єктивних причин. Тому законодавцеві довелося регламентувати можливість скасування усиновлення. Хоча слід усвідомлювати, що такий захід може бути застосований тільки судом у крайньому випадку за наявності визначених законом підстав.

Різні питання, пов'язані із усиновленням, достатньо часто стають предметом наукових досліджень, зокрема на дисертаційному рівні (наприклад, А. О. Галаш, О. О. Грабовська, А. І. Мосейчук). Останнім часом вчені більше звертають увагу на проблемні аспекти усиновлення в умовах воєнного стану (О. І. Андрухів, В. М. Кобернюк, Т. С. Томляк та інші). Однак процесуальні аспекти скасування усиновлення, зазвичай, детально не аналізуються в юридичній літературі. Лише деякі подібні проблеми розглянули у своїх наукових розвідках серед дослідження інших питань К. І. Березовська, Л. М. Зілковська, Т. А. Стоянова, О. В. Ступак.

У зв'язку із цим за мету при написанні цієї статті поставлено виявити особливості цивільного судочинства у справах про скасування усиновлення, а також виробити науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення законодавства України задля усунення виявлених колізій, прогалин і неточностей у правовому регулюванні відповідних питань.

Як влучно акцентовано Т. А. Стояною, розгляд справ про скасування усиновлення є достатньо нелегким та заплутаним, з наявністю великої кількості процесуальних особливостей, адже на суд покладається важливий доленосний обов'язок — ретельно проаналізувати наявність підстав для прийняття рішення про припинення усиновлення, впевнитися в тому, що таке усиновлення не відповідає інтересам дитини, і, тільки дотримавшись вимог матеріального та процесуального права, прийняти остаточне рішення [1, с. 209].

Відповідно до ст. 240 СК України право на звернення до суду з позовом про скасування усиновлення мають батьки, усиновлювач, опікун, піклувальник, орган опіки та піклування, прокурор, а також усиновлена дитина, яка досягла чотирнадцяти років.

Якщо позов пред'являтиме дитина, то його вона спрямовуватиме до усиновлювачів. Проте стає незрозумілим, до кого звертати позовні вимоги, які пред'являються усиновлювачем, тобто, хто в такому випадку наділяється процесуальним статусом відповідача. Виходячи із логіки, це має бути дитина. Бо після усиновлення виникають сімейні правовідносини між усиновлювачем і усиновленою особою, кожен учасник яких наділяється відповідними його статусу правами та обов'язками — матері, батька або дитини.

У судовій практиці як відповідача притягують до участі у справі орган опіки та піклування, установу, в якій дитина перебувала до усиновлення чи в якій перебуває на час розгляду і вирішення справи, або другого з усиновлювачів [див., напр., 2; 3; 4; 5]. Проте ні орган опіки та піклування, ні відповідна установа, ні другий з усиновлювачів не порушували, не посягали на права, свободи чи інтереси позивача з питання усиновлення, не оспорювали їх, а тому такий стан речей не відповідає призначенню участі у цивільній справі відповідача.

Орган опіки та піклування, прокурор, опікун та піклувальник з подібних міркувань (їхні права, свободи та інтереси ніхто не порушував, не оспорював) не можуть брати участь у цивільній справі у процесуальному статусі позивача.

Те, що вказані органи та посадові особи не захищають власних суб'єктивних прав, свобод та інтересів, не викликає сумнівів. Також, безсумнівно, що ухвалення судового рішення у відповідній справі не створює підстав для набуття стороною права стосовно органу опіки та піклування чи прокурора або для набуття органом опіки та піклування чи прокурором права пред'явлення вимоги до сторони.

Орган опіки та піклування, а також прокурор, якщо вони не є безпосередніми учасниками спірних правовідносин, завжди мають бути наділені процесуальним статусом органу та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. До речі, в такому ж статусі може

пред'явити позовні вимоги чи вступити в майбутньому в цивільну справу, провадження в якій уже відкрите, і Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, про якого не згадується у переліку, що його містить ст. 240 СК України, але якому відповідні повноваження надані ч. 2 ст. 56 ЦПК України і спеціальним законодавчим актом.

Так, згідно із п. 10 ст. 13 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», Уповноважений має право з метою захисту прав і свобод людини і громадянина особисто або через свого представника в установленому законом порядку:

- звертатися до суду про захист прав і свобод осіб, які через фізичний стан, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права і свободи;
- брати участь у судовому розгляді справ, провадження в яких відкрито за його позовами (заявами, клопотаннями (поданнями));
- вступати у справи, провадження в яких відкрито за позовами (заявами, клопотаннями (поданнями) інших осіб, на будь-якій стадії їх судового розгляду);
- ініціювати, незалежно від його участі в судовому провадженні, перегляд судових рішень.

У Секретаріаті омбудсмана навіть створено самостійний структурний підрозділ — Департамент моніторингу додержання прав дитини, основним завданням якого є забезпечення реалізації повноважень Уповноваженого щодо здійснення парламентського контролю за дотриманням прав людини і громадянина у сфері захисту прав дитини та забезпечення порушених прав людини і громадянина. Відповідний напрям очолює представник Уповноваженого з прав дитини [6].

Проте правозастосовна практика іде шляхом складеної традиції, і тому важко віднайти випадки ініціювання справ про скасування усиновлення Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини. Вбачається, подібну ситуацію слід змінювати і спрямовувати діяльність Омбудсмана для забезпечення реального захисту прав та інтересів, насамперед, дітей.

Цікавою і показовою в сенсі помилкового наділення Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини не тим процесуальним статусом, який відповідав би законодавчим приписам і призначенню його участі в цивільному процесі, є справа за позовом органу опіки та піклування Виконавчого комітету Лисянської селищної ради в інтересах неповнолітнього ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3 про позбавлення батьківських прав. У процесі розгляду і вирішення цієї справи суд першої інстанції встановив, що позов про позбавлення батьківських прав наразі є передчасним, однак вбачаються підстави для скасування усиновлення згідно зі ст. 238 СК України. Під час розгляду справи в суді апеляційної інстанції, за клопотанням позивача, до участі в розгляді справи як третю особу, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору на стороні позивача, залучено «Уповноваженого Верховної ради з прав людини в Черкаській області» (ймовірно, йшлося про представника Уповноваженого Верховної Ради України з

прав людини в Черкаській області — С. Б.), оскільки спір стосується прав та інтересів неповнолітньої дитини [7].

В окресленому випадку питання позбавлення батьківських прав і скасування усиновлення жодним чином не стосуються прав, свобод та інтересів Омбудсмана. Тому на підставі вищенаведених нормативних положень він вправі був вступити у вказану цивільну справу під час апеляційного провадження у процесуальному статусі органу та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

У юридичній літературі наводиться приклад, коли позовні вимоги про скасування усиновлення батьки усиновленої дитини мають звернути до органу опіки та піклування (як відповідача) — коли вони не мають інформації про місцеперебування своєї дитини, коли їм невідомо, хто усиновитель їхньої дитини, бо це дозволяє зберегти таємницю усиновлення. Хоча в цьому випадку орган опіки та піклування не є «звичайним відповідачем» [1, с. 209].

Цікавий погляд, який не відповідає законодавчим положенням, оскільки українське законодавство не розмежовує відповідачів на звичайних чи незвичайних.

Ми вважаємо, що в наведеному випадку відповідачем буде виступати не безпосередньо орган опіки та піклування, а держава через належний орган державної влади відповідно до його компетенції. Тим більше, батьки не завжди можуть знати не тільки про те, хто усиновив їхню дитину, де вона зараз проживає чи перебуває, вони можуть бути не обізнані навіть про те, в якому органі опіки та піклування на первинному обліку перебувала дитина до усиновлення, який орган опіки та піклування на момент пред'явлення позову здійснює контроль за умовами проживання, утримання і розвитку усиновленої дитини. Отже, орган опіки та піклування не є безпосереднім учасником відповідних правовідносин. Він виступає як орган, на який держава поклала виконання функції із захисту прав та інтересів дітей. А тому такий орган не може виступати відповідачем у цивільній справі. Можна лише в порядку адміністративного судочинства за наявності підстав для цього оскаржити рішення, дії чи бездіяльність органу опіки та піклування.

Опікун та піклувальник вправі брати участь у судовому процесі тільки як законні представники. Але не зовсім зрозумілою є їх наявність у переліку, передбаченому у ст. 240 СК України, адже усиновлювачем може бути тільки повністю дієздатна особа. І поки усиновлення є дійсним, не має підстав призначати опікуна чи піклувальника дитині.

Крім того, в аналізованій нормі надано право на звернення до суду з позовом про скасування усиновлення лише усиновленій дитині, яка досягла чотирнадцяти років. Однак процесуальним статусом позивача в цій категорії цивільних справ може бути наділена дитина, права, свободи та інтереси якої порушуються, не визнаються чи оспорюються, незалежно від її віку. Звичайно, до досягнення чотирнадцяти років усиновленою дитиною, зважаючи на те, що питання про скасування усиновлення безпосередньо стосується її законного представника — усиновлювача, позов від імені такої дитини, як впливає із ч. 1 ст. 59 ЦПК України, може бути пред'явлений

або другим з усиновлювачів, або іншою особою, визначеною законом (зокрема, органом опіки та піклування, прокурором, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини).

Згідно із ч. 2 ст. 47 ЦПК України неповнолітні особи віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років наділені цивільною процесуальною дієздатністю у справах, що виникають з відносин, у яких вони особисто беруть участь, якщо інше не встановлено законом. При цьому суд може залучити до участі в таких справах законного представника неповнолітньої особи. Справи про скасування усиновлення належать до таких справ.

Тому перелік осіб, закріплений у ст. 240 СК України, є нелогічним і некоректно сформованим. Ми пропонуємо погодити цю норму з приписами ЦПК України про учасників справи або взагалі виключити із СК України, оскільки пред'явити вимоги про скасування усиновлення вправі будь-яка особа, яка вважає, що наявністю таких правовідносин порушуються, не визнаються чи оспорюються її права, свободи чи інтереси.

На цьому наголошується у ст. 13 Конвенції: кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб правового захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження [8].

Звернутися на захист прав та інтересів інших осіб у встановлених законом випадках можуть органи та особи, визначені у ст. 56 ЦПК України. Незалежно від наявності додаткових спеціальних законодавчих приписів, законні представники вправі діяти в інтересах осіб, яких вони представляють. Тому згадування в СК України про окремих з указаних органів та осіб є недоречним.

Також при аналізі судової практики виглядає не достатньо виваженим і зумовленим потребами правозастосування розгляд всіх справ про скасування усиновлення в порядку позовного провадження, зокрема, якщо усиновлювач та усиновлена ним особа звертаються до суду з вимогою про скасування усиновлення, оскільки вони бажають зареєструвати шлюб. У такому разі відсутні дві сторони, між якими наявний спір про право.

Частиною 3 ст. 238 СК України взагалі задекларовано як підставу скасування усиновлення повнолітньої особи взаємну згоду усиновлювача і усиновленого, тобто законодавець таким формулюванням підкреслив відсутність між ними спірних правовідносин, пов'язаних із вирішенням такого питання.

Звичайно, якщо вимога стосується скасування усиновлення дитини, то зазвичай спір про право наявний. Однак і в такому випадку не завжди.

Наприклад, 26 грудня 2018 р. до суду було пред'явлено позов про скасування усиновлення ОСОБА_3. Єдиний спірний момент під час розгляду цієї справи виявився в різному сприйнятті сторонами підстави, за якою слід скасувати усиновлення (п.п. 1 чи 3 ч. 1 ст. 238 СК України), що не змінювало загальної їхньої позиції про необхідність скасування усиновлення. Коли позивач змінив підставу позову, відповідачі його визнали повністю. І суд задовольнив позов, скасувавши усиновлення [5].

Вважаємо, такі приклади ілюструють відсутність правових підстав для розгляду всіх справ про скасування усиновлення в порядку загального позовного провадження. У порядку спрощеного позовного провадження їх розгляд буде помилковим, оскільки суду слід детально дослідити всі обставини справи, вислухати сторін, інших учасників справи, за можливості й почути думку усиновленої дитини, встановити відповідність скасування усиновлення її інтересам тощо. Тому ми повністю підтримуємо пряму законодавчу заборону розглядати в порядку спрощеного позовного провадження справи, що виникають із сімейних правовідносин, крім тих, що відзначені у п. 1 ч. 4 ст. 274 ЦПК України.

З огляду на указане, видається, що за відсутності спору про право відповідну категорію справ правильно розглядати в порядку окремого провадження. Це повністю відповідатиме загальним засадам цивільного судочинства та суті окремого провадження, що відображена у ч. 1 ст. 293 ЦПК України. Тим паче, в таких випадках більше гарантій захисту інтересів дитини, адже з метою з'ясування обставин справи суд може за власною ініціативою витребувати необхідні докази; справи окремого провадження не можуть бути передані на розгляд третейського суду і не можуть бути закриті у зв'язку з укладенням мирової угоди (ч.ч. 2, 5 ст. 294 ЦПК України).

Зважаючи на викладене, пропонуємо відредагувати формулювання норми, що міститься у ст. 240 СК України, передбачивши не тільки право на звернення до суду з позовом про скасування усиновлення, а й можливість подання до суду заяви щодо цього питання.

Ми погоджуємося з думкою, що в кожному конкретному випадку суд повинен розібратися у справжніх мотивах усиновлення та його припинення [9, с. 294].

У зв'язку із цим, має бути на законодавчому рівні задекларована обов'язкова участь позивача (заявника), а також дитини, якщо вона за віком і станом здоров'я усвідомлює факт усиновлення, з викликом заінтересованих та інших осіб, яких суд визнає за потрібне допитати, як це передбачено для справ про усиновлення (ч.ч. 1, 2 ст. 313 ЦПК України).

Також слід пам'ятати про необхідність дотримання таємниці усиновлення, тим більше, що наперед неможливо передбачити, яке рішення буде прийнято судом. Зважаючи на це, доцільно закріпити у відповідних правових нормах положення про розгляд аналізованої категорії справ у закритому судовому засіданні.

У ч. 4 ст. 19 СК України регламентовано: при розгляді судом спорів щодо скасування усиновлення обов'язковою є участь органу опіки та піклування, представленого належною юридичною особою. Якщо законодавцем буде прийнято пропозицію щодо розгляду такої категорії справ у порядку окремого провадження, то слід буде внести зміни до цитованої норми, змінивши слово «спорів» на «справ». Хоча це можна зробити вже і сьогодні, оскільки навіть при розгляді справ, що стосуються захисту прав та інтересів дітей, у порядку окремого провадження, також має бути визнана обов'язковою участь органів опіки та піклування для додаткового гарантування відповідного захисту.

При залученні на підставі ч. 4 ст. 19 СК України до участі у справі орган опіки та піклування наділяється процесуальним статусом органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Це, між іншим, додатково підкреслює неспроможність позиції щодо участі органу опіки та піклування у статусі позивача або відповідача.

При розгляді і вирішенні аналізованих справ суд зобов'язаний зв'язати на інтереси дитини та на її думку, адже, згідно із положеннями ст. 171 СК України, вона має право на те, щоб бути вислуханою посадовими особами з питань, що стосуються її особи. Дитина, яка може висловити свою думку, повинна бути вислухана при вирішенні питання про скасування усиновлення. Однак суд не зобов'язаний думку дитини враховувати за будь-яких обставин: він має право постановити рішення всупереч думці дитини, якщо цього вимагають її інтереси.

У попередніх своїх працях ми вже згадували, що на цей аспект неодноразово звертав увагу Європейський суд з прав людини, наприклад у справі *Ген та інші проти України* [10], який вважає, що право дитини висловлювати власні погляди не слід тлумачити як таке, що фактично надає дітям беззастережне право вето без розгляду будь-яких інших факторів і здійснення оцінки для визначення їхніх найкращих інтересів [11, с. 83].

В аналізованих справах вправі брати участь треті особи, якими можуть стати (залежно від того, хто є сторонами справи і яким чином може зачепити інтереси відповідної особи рішення суду у цій цивільній справі), наприклад: усиновлена особа, її батьки, один із батьків, усиновлювачі, один з усиновлювачів.

У справах з питань про скасування усиновлення, як і в інших справах, що стосуються захисту інтересів дитини, можуть брати участь представники. На ці справи поширюються всі загальні положення про представництво у судовому процесі без винятку (зокрема, ч. 2 ст. 47, стаття 58–64 ЦПК України). Єдина особливість, що стосується відносин представництва у таких випадках, закріплена у ч. 3 ст. 156 СК України: неповнолітні батьки в суді мають право на безоплатну правничу допомогу [11, с. 81, 83].

Справи про скасування усиновлення, особливо дитини, достатньо часто відзначаються значним психологічним навантаженням. Тому вважаємо, що в таких випадках обов'язково має брати участь у процесі розгляду і вирішення справи психолог, який зможе встановити вплив на дитину наявних у сім'ї усиновлювача проблем, що стали підставою для звернення до суду. Також вбачається, що необхідною є участь такого фахівця під час отримання пояснень малолітніх і неповнолітніх осіб, зважаючи на специфіку справ про скасування усиновлення та несформованість психіки дітей.

Іноколи також потрібно провести судово-психологічну або комплексну психолого-психіатричну експертизу для підтвердження наявності (відсутності) підстав для скасування усиновлення чи аналізу психологічного (або психічного) стану сторін.

Отже, формами участі психолога у процесі розгляду і вирішення цивільної справи про скасування усиновлення є його залучення судом у процесуальному статусі спеціаліста або експерта. У судовій практиці немало відповідних прикладів [див., напр., 5].

Правильне визначення складу учасників справи про скасування усиновлення, залучення до участі в ній органу опіки та піклування, отримання допомоги психолога під час її розгляду і вирішення, а також ґрунтовне всебічне дослідження доказів для встановлення обставин справи з урахуванням її особливостей є запорукою ухвалення законного та обґрунтованого рішення суду. В іншому випадку, при формальному підході до дослідження та оцінки доказів, суди можуть припуститися помилки, що може призвести до тяжких наслідків — порушення психіки дитини, забирання дитини із сім'ї, в якій їй краще, ніж у соціальних установах, тощо.

Так, Європейський суд з прав людини визнав наявним порушення ст. 8 Конвенції у справі *Куручкін проти України*, оскільки факти не вказують на те, що національні органи провели ретельний аналіз можливих наслідків, які могло мати для майбутнього добробуту дитини-сироти скасування її усиновлення, і не дослідили ніяких інших, менш суворих, альтернативних заходів, які могли б забезпечити усунення стверджуваних недоліків у вихованні та розвитку В. Г. і виконання державою свого обов'язку зі збереження єдності сім'ї. Натомість, національні органи поклали тягар доказування на заявника, встановивши умову нескасування усиновлення (він мав довести свою спроможність належним чином впливати і виховувати хлопця), незважаючи на те, що як заявник, так і хлопець мали бажання й далі жити однією сім'єю. Суд вважав, що висновки національних судів, якими мотивувалося скасування усиновлення В. Г. заявником, не були підкріплені відповідними й достатніми підставами, які виправдовували б таке втручання в сімейне життя заявника [12].

Такий приклад ілюструє порушення ч. 1 ст. 8 Конвенції, відповідно до якої кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя [8].

Отже, за результатами проведеного дослідження можна стверджувати, що українське сімейне та цивільне процесуальне законодавство на сьогодні не повною мірою врегульовують всі важливі аспекти, що пов'язані із розглядом і вирішенням справ про скасування усиновлення. Тому потрібно внести зміни до чинних нормативних актів для усунення наявних прогалин, колізій і неточностей. Зокрема, вважаємо за доцільне передбачити можливість розгляду справ про усиновлення, що ґрунтуються на безспірних вимогах, у порядку окремого провадження; закріпити у ч. 4 ст. 19 СК України правило про обов'язкову участь органу опіки та піклування у всіх справах, що стосуються захисту прав та інтересів дітей, незалежно від виду цивільного судочинства, в порядку якого вони розглядаються.

Також можна вважати доведеним, що під час розгляду і вирішення відповідних цивільних справ потрібно правильно визначати склад учасників справи, наділяти їх процесуальним статусом відповідно до мети і призначення їх участі в судовому процесі. Наприклад, орган опіки та піклування і прокурор, якщо вони не є безпосередніми учасниками спірних правовідносин, завжди мають бути наділені процесуальним статусом органу та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. У такому ж статусі може пред'явити позовні вимоги про скасування

усиновлення чи вступити в майбутньому в цивільну справу, провадження в якій уже відкрите, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

Порушеними вище проблемами справи щодо скасування усиновлення не обмежуються. Зокрема, після внесення 10 жовтня 2024 р. змін та доповнень до СК України слід досліджувати питання взаємозв'язку визнання усиновлення недійсним та скасування усиновлення, детально аналізувати процесуальні особливості визнання усиновлення недійсним як підстави його скасування. Проте ці та інші проблемні аспекти потребують проведення окремої наукової розвідки і становлять перспективні напрями подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Стоянова Т. А. Процесуальні особливості розгляду справ про припинення усиновлення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 43. С. 208–211. <https://t.ly/6YJfR>.
2. Постанова Верховного Суду від 25.04.2019 р. у справі № 381/4827/17 за позовом ОСОБА_4 до ОСОБА_5 про скасування усиновлення. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://t.ly/w5piV>.
3. Постанова Верховного Суду від 23.06.2022 р. у справі № 175/1713/20 за позовом ОСОБА_1, ОСОБА_2 до Служби у справах дітей Дніпровської районної державної адміністрації про скасування усиновлення. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://t.ly/47fxI>.
4. Постанова Верховного Суду від 22.09.2023 р. у справі № 554/8938/21 за позовом ОСОБА_1 до Шевченківської районної у місті Полтаві ради про скасування усиновлення. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://t.ly/m7pGF>.
5. Рішення Пустомитівського районного суду Львівської області від 12.08.2021 р. у справі № 450/4282/18 за позовом ОСОБА_1 до Відділу «Служба у справах дітей» Личаківського районного управління «Служба у справах дітей» департаменту гуманітарної політики Львівської міської ради, Благодійної організації «Благодійний фонд «Соціально-реабілітаційний центр опіки дітей «Дитячі стежинки» про скасування усиновлення. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://t.ly/C2ggb>.
6. Омбудсман України. *Уповноважений Верховної Ради України з прав людини*. URL: <https://t.ly/A4H70>.
7. Постанова Черкаського апеляційного суду від 25.01.2023 р. у справі № 700/384/22 за позовом органу опіки та піклування Виконавчого комітету Лисянської селищної ради в інтересах неповнолітнього ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3 про позбавлення батьківських прав. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://t.ly/nAxpq>.
8. Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly-WBZB>.
9. Березовська К. І. Скасування усиновлення та визнання усиновлення недійсним. *Наука і правоохорона*. 2016. № 1 (31). С. 290–295. <https://t.ly/l57uO>.
10. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ген та інші проти України» («Gen and Others v. Ukraine») (заяви № 41596/19 та № 42767/19) від 10.06.2021 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/9v1jZ>.

11. Бичкова С. С. Загальні засади розгляду і вирішення цивільних справ з питань виховання дитини. *Приватне право та підприємництво*. 2024. Вип. 24, Ч. 1. С. 79–86. <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2024.24.11>.
12. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Курочкін проти України» (заява № 42276/08) від 20.05.2010 р. (остаточне від 20.08.2010 р.). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/TBA1g>.

Надійшла до редакції 28.03.2025
Рекомендовано до друку 28.04.2025

Svitlana S. BYCHKOVA

(Academician F. H. Burchak Scientific Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of NALS of Ukraine)

Procedural Features Of Consideration And Resolution Of Adoption Annulment Cases

The purpose of the article is to identify the features of civil proceedings in cases of adoption annulment, as well as develop scientifically sound proposals for improving Ukrainian legislation with a view to eliminating the identified conflicts, gaps and inaccuracies in the legal regulation of the relevant issues. It has been determined that the list of persons enshrined in Article 240 of the Family Code of Ukraine is illogical and inconsistent with the principles of civil proceedings. After all, any person is entitled to file a claim for the adoption annulment if he/she believes that the existence of such legal relations violates, does not recognize or disputes his/her rights, freedoms or interests. At the same time, the guardianship and custody authorities and the prosecutor are not direct participants in the relevant disputed legal relations, so they can be neither plaintiffs nor defendants in such cases and should always be endowed with the procedural status of the body and person who is legally entitled to appeal to court in the interests of other persons. The Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights is also authorized to apply to the court with the request to annul the adoption in the interests of other persons, although he/she is not included in the list enshrined in the Article 240 of the Family Code of Ukraine. It has been substantiated that in the absence of a dispute over the right to adoption annulment, it is more appropriate to consider it in a separate proceeding. This will fully comply with the general principles of civil proceedings and the essence of special proceedings. Since cases involving the adoption annulment, especially of a child, are often characterized by a significant psychological load, it has been argued that in such cases a psychologist in the procedural status of a specialist or an expert should necessarily participate in the process of consideration and resolution of the case. Based on the results of the study, it has been stated that domestic family and civil procedural legislation currently does not fully regulate all important aspects related to the consideration and resolution of cases involving the adoption annulment. Therefore, they need to be amended. During the consideration and resolution of relevant civil cases, it is necessary to correctly determine the composition of the parties to the case, and to endow them with the procedural status in accordance with the purpose and role of their participation in the court proceedings.

Keywords: *civil proceedings, participants to the case, adoption annulment, protection of rights and interests, application of special knowledge, expertise.*